

Principy ovládající obsah a rozsah náhrady škody podle římského práva a novověkých kodifikací občanského práva¹

Principles relevant to the content and range of compensation for damages according to Roman law and modern civil law codifications

Mgr. Miroslav Frýdek²

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Klíčová slova:

Škoda, římské právo.

Key words

Damage, Roman law.

Anotace:

Konferenční příspěvek zkoumá principy, které ovlivňují obsah a rozsah náhrady škody v římském právu a v novověkých kodifikacích občanského práva. Zaměřuje se především na principy definující předcházení škodám a způsob náhrady škody.

Úvod

Starověký Řím po sobě zanechal více než jen památky hmotné kultury, tedy chrámy, cesty, budovy, ale také rozsáhlé kulturní dědictví literární, filosofické a hlavně právní. Římské právo je fenoménem a propracovaným systémem právních institutů, principů a zásad, které jsou nedílnou součástí i dnešních právních řádů. Kontinentální právní úprava soukromého práva, zejména právo obligační, věcné a dědické, vyrůstá ze systematiky římského práva a je vystavena na římskoprávních zásadách a principech. Ale i v právu veřejném nalzáme

¹ Článek vznikl v rámci grantu Vývoj soukromého práva na území České republiky. GAČR P408/10/0363.

² Mgr. Miroslav Frýdek, asistent pro předmět Římské právo, Katedra teorie práva a právních dějin, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Interní doktorand na Katedře Dějin státu a práva, Právnické fakulty Masarykovy univerzity, obor Dějiny práva a římské právo.

římskoprávní kořeny. Například je možné zmínit trestněprávní úpravu velezrady či vlastizrady, jež má od starověku stejný objekt ochrany, který je chráněn i v současném trestním zákoníku.

Náhrada škody a *diligens pater familias*

Následkem omisivního nebo komisivního jednání může vzniknout druhé osobě škoda. V těchto případech právní věda hovoří o bezprávném činu, jehož následkem vznikne povinnost k odškodnění, tedy nahrazení škody poškozenému (postiženému).³ Pro toto odškodnění se používá juristického termínu náhrada škody. Náhrada škody byla v římském právu jedním z následků bezprávního jednání. Pokud bylo bezprávní jednání deliktem, mohl vedle povinnosti k náhradě škody ještě následovat trest majetkový nebo osobní.⁴ Tato povinnost k náhradě škody vyplývá jak z jednotlivých právních ustanovení, tak i z obecného principu „*Omnis enim obligatio aut ex contractu aut ex delicto nascitur*“.

Primárně je každý povinen si počínat tak, aby nedocházelo ke škodě. Pokud někdo tuto primární povinnosti poruší, následuje sekundární povinnost – náhrada vzniklé škody. Primární povinnost v římské jurisprudenci bylo chovat se jako *diligens pater familias*. Tento termín je v Digestech císaře Justiniana zmíněn celkem v devíti fragmentech⁵, není však definován v 17. titulu 50. knihy, která obsahuje výklad pojmů⁶. Pojem *diligens pater familias* překládáme jako přepečlivý či starostlivý otec rodiny. V Dig. 19, 1, 54 pr. je ještě přidáno *prudens et diligens pater familias*⁷ – opatrný a starostlivý otec rodiny. Bonfante vysvětluje pojem *diligens pater familias* jako termín značící člověka počestného, pečlivého ve svém zaměstnání nebo povolání. Tento termín se v Římě nepoužíval jen v právní terminologii, ale také je použit např. ve Collumelově spise *De re rustica libri XII: 12, 21, 6*^{8, 9}.

³ Bonfante, P.: *Institute římského práva*. Brno. 1932. Přeložil. Vážný, J., str. 107.

⁴ Bonfante, P.: *Institute římského práva*. Brno. 1932. Přeložil. Vážný, J., str. 107.

⁵ Dig. 7, 1, 65 pr. Pomponius 5 ex plaut., Dig. 10, 2, 25, 16 Paulus 23 ad ed., Dig. 13, 7, 14 Paulus 29 ad ed., Dig. 13, 7, 22, 4 Ulpianus 30 ad ed., Dig. 19, 1, 54 pr. Labeo 2 pith., Dig. 22, 3, 25 pr. Paulus 3 quaest., Dig. 35, 1, 111 Pomponius 11 epist., Dig. 38, 1, 20, 1 Paulus 40 ad ed., Dig. 45, 1, 137, 2 Venonius 1 stipul.;

⁶ 17. titul 50 knihy nese název *Ve verborum significatione* – O významu slov.

⁷ Dig. 19, 1, 54 pr Labeo.

⁸ Itaque **diligens pater familiae**, cum paraverit fundum, statim prima vindemia tres aut quattuor notas conditurae totidem amphoris musti experietur, ut exploratum habeat, quantum plurimum salsae vinum, quod fecerit, sine offensa gustus pati possit. Citováno z <http://www.thelatinlibrary.com/columella/columella.rr12.shtml> dne 28. 8. 2010

⁹ Bonfante, P.: *Institute římského práva*. Brno. 1932. Přeložil. Vážný, J., str. 105 – 106 a pozn. pod čarou 116.

Diligens pater familias je příklad chování člověka ze kterého byl vytvořen právní princip, jak si má člověk počínat: má být obezřetný, opatrný, někdo kdo se lehkomyšlně nemýlí¹⁰, někdo kdo nejedná v zlém úmyslu a nedbale¹¹. Římské právo jednoznačně nedefinovalo obsah pojmu *diligens pater familias*, ale na příkladech ukázalo správné jednání a zavedlo dnes nazývaný právní princip předcházení škodám.

Občanské právo nově vzniklého Československa upravovalo materii náhrady škody v hlavě třinácté. Škodu definuje v ustanovení § 1293 jako každou újmu, která byla někomu učiněna na jmění, právech anebo jeho osobě. Povinnost k náhradě škody je stanovena v ustanovení § 1295 Každý jest oprávněn žádati na škůdci náhradu škody, kterou mu způsobil zaviněním; nechť škoda byla způsobena přestoupením povinnosti smluvní či bez vztahu k nějaké smlouvě.

To, co římské právo označovalo jako *diligens pater familias*, je obsaženo v ustanovení § 1294 a § 1297. Ustanovení § 1294 definuje povinnost předcházení škodám těmito slovy: zaviněná nevědomost, nedostatek náležité pozornosti nebo náležité péle. Ustanovení § 1297 stanoví právní domněnku: *Platí však také domněnka, že každý, kdo má užívání rozumu, je schopen takového stupně péle a pozornosti, jakého může býti použito při obyčejných schopnostech. Kdo tohoto stupně péle nebo pozornosti opomene, při činech, jimiž nastává zkrácení práv jiného, je vinen nedopatřením.*

Občanské právo je vystavěno na římskoprávní systematice a principech. Římskoprávní pojem přepečlivého otce rodiny je zde definován určitým stupněm péle a pozornosti.

¹⁰ Dig. 22, 3, 25 pr Paulus. Cum de indebito quaeritur, quis probare debet non fuisse debitum? res ita temperanda est, ut, si quidem is, qui accepisse dicitur rem vel pecuniam indebitam, hoc negaverit et ipse qui dedit legitimis probationibus solutionem adprobaverit, sine ulla distinctione ipsum, qui negavit sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum esse ad probationes praestandas, quod pecuniam debitam accepit: per etenim absurdum est eum, qui ab initio negavit pecuniam suscepisse, postquam fuerit convictus eam accepisse, probationem non debiti ab adversario exigere. sin vero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas, praesumptionem videlicet pro eo esse qui accepit nemo dubitat: qui enim solvit numquam ita resupinus est, ut facile suas pecunias iactet et indebitas effundat, et maxime si ipse qui indebitas dedisse **dicit homo diligens est et studiosus pater familias**, cuius personam incredibile est **in aliquo facile errasse**. et ideo eum, qui dicit indebitas solvisse, compelli ad probationes, quod per dolum accipientis vel aliquam iustam ignorantiae causam indebitum ab eo solutum, et nisi hoc ostenderit, nullam eum repetitionem habere.

¹¹ Dig. 13, 7, 22, 4 Ulpianus Si creditor, cum venderet pignus, duplam promisit (nam usu hoc evenerat et conventus ob evictionem erat et condemnatus), an haberet regressum pigneraticiae contrariae actionis ? et potest dici esse regressum, **si modo sine dolo et culpa** sic vendidit et ut **pater familias diligens** id gessit: si vero nullum emolumentum talis venditio attulit, sed tanti venderet, quanto vendere potuit, etiamsi haec non promisit, regressum non habere.

V nynější době účinný Občanský zákoník vytvořil tzv. generální klauzuli odpovědnosti za škodu v ustanovení § 415, které stanoví adresátům právní normy primární povinnost chovat se tak, aby nedocházelo ke škodám.

Povinnost k náhradě škody podle Aquilského zákona a občanskoprávní úpravy v Československu a České republice

Lex Aquilia

Lex Aquilia je dochován v Gaiových Institucích III, 210 – 219, v 2 titulu deváté knihy Digest, Institucích císaře Justinina IV, 3, a v Kodexu císaře Justinina III, 35. Lex Aquilia je plebiscitem¹² z roku r. 76 př. n. l a upravuje obligační vztah, který vzniká v důsledku protiprávního činu. Obsahem byla ochrana majetkové podstaty v případě bezprávného poškození věci - *damnum iniuria datum*. Aquilský zákon měl tři kapitoly, *damnum iniuria datum* se zabývaly dvě, 1. a 3. Druhá kapitola upravovala odpovědnost adstipulátora, který převzal akceptilaci ke škodě stipulátora. Tato kapitola je upravena ve sbírce klasického práva – Gaiových Institucích III. 215 – 216 a v justiniánském právu již vyšla z užívání¹³.

1. kapitola aquilského zákona – upravuje náhradu škody tomu, kdo protiprávně usmrtí cizího otroka nebo cizí čtyřnohé stádní zvíře.¹⁴

3. kapitola aquilského zákona – upravuje veškerou ostatní škodu jiným poškozením věci než podle kapitoly 1, a to spálením, zlomením nebo jejím pokažením. Jde o zraněného otroka či zvířete nebo jakékoli poškození cizí věci.¹⁵

Výše náhrady škody:

- podle 1. kapitoly - směřuje náhrada škody k nejvyšší ceně, kterou měl zabitý otrok nebo dobytče v posledním roce.¹⁶ Škoda má být oceněna nejenom na ceně poškozené věci - *damnum emergens* – o to, o co se majiteli zmenšil jeho majetek, ale také i o *lucrum cessans* - o to, o co přišel v důsledku škody.¹⁷

¹² Dig. 9, 2 1, 1 Ulpianus.

¹³ Just. Inst. IV, 3, 12. *Caput secundum legis Aquiliae in usu non est.*

¹⁴ Just. Inst. IV, 3, pr.; Gai. III. 210.

¹⁵ Just. Inst. IV, 3, 13; Gai. III, 217.

¹⁶ Gai. III, 214.; Just. Inst. IV, 3, 9.

¹⁷ Just. Inst. IV, 3, 10.

- podle 3. kapitoly – je náhrada škody stanovena jako nejvyšší hodnota věci, kterou měla věc v posledních 30 dnech.¹⁸

V prvorepublikové právní úpravě se způsobem náhrady škody zabývá ustanovení § 1323 a násl. Způsobená škoda má být prvořadě nahrazena navrácením v předešlý stav, pokud není možná restituce, je škoda vyčíslena odhadní cenou. Ustanovení § 1323 rozlišuje dva pojmy, které se vztahují k náhradě škody – odškodnění, zadostiučinění a plné zadostiučinění. Odškodněním se rozumí náhrada utrpěné škody – *damnum emergens*. Zadostiučiněním pak náhrada utrpěné škody a také ušlý zisk. Plným zadostiučiněním je peněžní částka, kterou se shlazuje způsobená urážka.

Použitá literatura

- BONFANTE, P.: Instituce římského práva. Brno. 1932. Přeložil. Vážný,
ROTONDI., G.: *Leges publicae populi romani*. Milano. 1912.
SMITH, W. A.: *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London, 1875.
BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*, Praha 1994.
PRAŽÁK, M., NOVOTNÝ, F., SEDLÁČEK, J.: *Latinsko – český slovník*. Praha 1933.
GAIUS: *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno. Doplněk. 1999. přeložil Jaromír Kincl.
BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha 1995.
BERGER, A.: *Encyclopedic dictionary of Roman law*, New Jersey 2004.
BLAHO, P.: *Justiniánské Inštitúcie*. Trnava 2000.
DULCKHEIT, G., SCHWARTZ, F.: *Römische Rechtsgeschichte*. München 1970.
ELIÁŠ, K., HAVEL, B.: *Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích*. Plzeň. 2009.
GROH, V.: *Starý Řím*. Praha 1931.
GRANT, M.: *Dějiny antického Říma*. Praha 1999.
HEYROVSKÝ, L.: *Dějiny a systém práva římského*. Praha 1910.
Kol. autorů: *Encyklopedie antiky*. Praha 1973.
Kol. autorů red.: ITALO SALVAN A RENATO VAPORALI: *Antický Řím*. přeložila Květa Fischerová, redigoval Antonín Hartman. Bratislava 1964.
SEDLÁČEK, J.: *Obligační právo 1. - 3. díl*. Praha : Wolters Kluwer ČR. 2010.Reprint.
SKŘEJPEK, M.: *Texty ke studiu římského práva*. Praha 2001.

¹⁸ Gai. III. 218; Just. Inst. IV, 3, 14.

SKŘEJPEK, M.: Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě. Pelhřimov 1999.
SKŘEJPEK, M.: FALADA, D., KUKLÍK, J. Exegesis - výklad právních textů. Plzeň 2008.
SOMMER, O.: Prameny soukromého práva římského. Praha 1932.
SOMMER, O.: Texty ke studiu soukromého práva římského. Praha 1932.
SOMMER, O.: SCHRUTZ, O., HÝSEK, M. Co nás pojí s antikou I. Praha 1925.
TUREČEK, J. a kol.: Světové dějiny státu a práva ve starověku. Praha 1963.
JUSTINIANUS: Corpus iuris civilis. Edice I.L.G. Becka. Lipsko 1825. I. – 5 díl.

Seznam použitých pramenů

Corpus iuris civilis

Digesta

Dig. 7, 1, 65 pr.
Dig. 9, 2 1, 1.
Dig. 10, 2, 25, 16.
Dig. 13, 7, 14.
Dig. 13, 7, 22, 4.
Dig. 19, 1, 54 pr.
Dig. 22, 3, 25 pr.
Dig. 35, 1, 111.
Dig. 38, 1, 20, 1.
Dig. 45, 1, 137, 2.

Institute

Inst. IV, 3, 12.
Inst. IV, 3, pr.
Inst. IV, 3, 13;
Inst. IV, 3, 9.
Just. Inst. IV, 3, 10.
Just. Inst. IV, 3, 14.

Gaiovy Institute

Gai. III. 210.
Gai. III, 217.
Gai. III, 214.
Gai. III. 218

De re rustica liberi XII

12, 21, 6

Závěr

Jedním z důvodů vzniku obligace je porušení primární povinnosti, jejímž následkem je vznik škody. Tímto jednáním vznikne poškozenému nárok na náhradu vzniklé škody. Náhrada škody byla již v římském právu jedním z následků bezprávního jednání, primárně má každý povinnost si počínat tak, aby nedocházelo ke vzniku škody, podle římskoprávní terminologie si měl každý počínat jako *diligens pater familias*. Občanské právo převzalo náplň pojmu přepečlivého otce rodiny jako jednání v náležité pozornosti či péči. Současný občanský zákoník definuje primární povinnost jako povinnost předcházení škodám. Dnes účinná právní úprava v ust. § 415 Občanského zákoníku obsahuje generální klauzuli předcházení škodám, kdy je stanovena primární povinnost každého si počínat tak, aby nedocházelo ke škodám. Tato generální klauzule vychází z této sentence základních příkazů práva (římského práva) - Dig. 1, 1, 10, 1 Ulpianus pr. libro primo regularum *Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non ledere, suum cuique tribuere*.¹⁹ Příkazy práva jsou tyto: žít čestně, nepoškozovat jiné, každému dát to, co mu patří. Z části sentence – *alterum non ledere* – se vyvinul právní princip *neminem ledere* – nikomu neškodit.

De lege ferenda je náhrada škody upravena v ust. § 2761 každý je povinen si počínat při svém konání tak, aby nedošlo k neodůvodněné újmě.²⁰ Otázkou zůstává budoucí řešení sporů o náhradu škody. Postačí k sekundární povinnosti – náhradě škody – jen naplnění generální klauzule nebo bude zapotřebí naplnit i některou speciální úpravu? Domnívám se, že generální klauzule u náhrady škody by měla být základním příkazem práva – nikomu neškodit – a na jejím základě, bez naplnění ostatních speciálních ustanovení by mělo být o náhradě škody jednáno. Zákon má být přeci obecný a jen obecné může pamatovat na rozličná jednání.

Resume

The present conference paper analyses the principles that influence a content and a range of compensation for damages in Roman law and modern civil law codifications. It focuses mainly on the principles defining claim prevention and the way of compensation for damages.

¹⁹ Dig. 1, 1, 10, 1

²⁰ Eliáš, K., Havel, B.: Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích. Plzeň. 2009. str. 222